

ФЕНОМЕН МЕТАФОРИ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТЕРМІНОЛОГІЧНІЙ ПІДСИСТЕМІ МАШИНОБУДУВАННЯ

Литвинко О.А. (Суми)

Семантична мотивація термінів у термінологічній підсистемі машинобудування реалізується шляхом виведення загального значення терміна із значення його компонентів. Вона може здійснюватись і завдяки асоціативним зв'язкам, на основі яких реалізуються такий мовний феномен, як метафора. Асоціації, а саме асоціативність мислення людини, виокремлюються у якості значущого фактора, що сприяє метафоричному перенесенню. Такий фактор стосується вже не тільки лінгвістики, а безпосередньо пов'язаний із психологією, філософією, історією. Асоціації, що призводять до появи метафори, не є довільними, оскільки їх підґрунтям слугує або фізичний і фізіологічний досвід індивіда, або досвід мовного колективу, що відображає його соціально-культурну самобутність, яка походить від умов життя народу і особливостей історичного розвитку [1, 41].

Перенесення за подібністю називається метафоричним (від гр. *metaphora* - "переміщення"). Цей феномен привертає увагу багатьох дослідників [2; 3; 4]. Метафорі притаманна багатогранність і багатofункціональність. Саме в цьому лінгвістичному феномені дослідники стали бачити ключ до розуміння основ мислення і процесів створення не лише національно-специфічного бачення світу, але й його універсального образу [5, 403]. Джордж Лакофф виділяє три фактори, які є доказом присутності метафори в мисленні людини, а саме:

- 1) системність, що простежується в мовних відповідниках (тобто продуктивність концептуальних метафор, які є основою для утворення більшої кількості метафор в повсякденному мовленні);
- 2) використання метафори для керування міркуваннями і поведінкою на основі даних міркувань;
- 3) здатність розуміти новостворені метафори з опорою на конвенційні відповідники [6, 210].

Метафора відіграє значну роль у процесі пізнання людиною навколишньої дійсності. Вона забезпечує призму, що ґрунтується на отриманому досвіді, і ця призма відбиває нове бачення об'єктів і явищ. Саме у такій адаптації нового полягає когнітивна роль семантичного зсуву за подібністю. На думку Е.Норенко, метафора виокремлює індивідуальність конкретного предмета або явища, передає його неповторність [7, 228]. Вона служить одним з найбільш поширених способів поповнення лексичного і фразеологічного реманенту мови, даючи назви об'єктам, що належать до різних сфер дійсності світу. Метафора дозволяє краще зрозуміти і передати складну інформацію багатого людського досвіду. Усю загальну систему лексики в синхронічному і діакронічному планах можна розглядати як стратифікацію уламків метафоричних і термінологічних систем різних періодів, що визначалися різними домінуючими типами мислення. В.Г.Гак зауважує, що саме до метафори звертається свідомість людини в акті номінації [2, 154].

М.П. Годована, яка досліджувала метафору як засіб терміноутворення, зауважує, що процес утворення термінів шляхом метафоризації надає можливість проникнути у глибини людської свідомості, збагатити наші відомості про рівень розвитку науки в момент створення терміна, а також уявлення про термінований об'єкт в період його номінації [8, 156]. Метафора відноситься не до окремих ізольованих об'єктів, а до складних розумових просторів. Для розуміння цього мовного феномену необхідно урахувати роль культурного середовища, попереднього досвіду і тілесної організації людини в реалізації ментальних процесів.

Проблема, на якій слід зупинитися, характеризує термінологічну метафору, - це проблема образності і емоційності. Метафорі у науково-технічній літературі притаманна деемоційність. Образність такої метафори послаблена її вимушеною номінативністю, це метафора "за необхідністю" [9, 241]. Звертання до неї зумовлене не її образно-експресивним потенціалом, а відсутністю прямих номінацій, тому образ супроводжує номінацію, він - засіб номінації, а не її мета.

Метафора, потрапляючи до термінологічної системи, перерозподіляє значущість компонентів свого значення відповідно до потреб термінології. Усі елементи конотативності, асоціативності, образності займають підлеглу стосовно сигніфікату позицію, їх роль стає допоміжною - сприяти виконанню терміном номінативної функції. Для слів-метафор, що реалізують термінологічні значення, характерна чітка демонстрація належності до понятійної сфери тієї чи іншої галузі знань і констатує, а не емоційне вираження характеристик. Чуттєво-емоційна сторона у термінів-метафор зникає, висуваючи на перший план логічні зв'язки [9, 119].

Підсистемі машинобудування властива наявність антропоморфних метафор. Феномен антропоморфності полягає в тому, що вибір тієї чи іншої основи для метафори пов'язаний зі здатністю людини зіставляти нове для неї з тими предметами, з якими людина стикається у практичній діяльності. У ролі основи для метафоричного переносу можуть виступати назви частин тіла людини (соматизми), фізіологічні процеси, психологічні характеристики, типи відношень між людьми та інше. У семантичному плані антропоморфізм може бути визначений як усунення семи "істота", у зв'язку з чим слова, що позначають властивості і дії людини, використовуються для позначення неживих предметів [2, 461].

Доцільно зауважити, що людина здатна не лише ідентифікувати індивідуальні об'єкти, не лише виявляти схожість між різними об'єктами, які сприймаються органами її чуттів, але й знаходити схожість між конкретними і абстрактними об'єктами на основі свого фізичного досвіду. Виявлення відповідності об'єктів і явищ, що зіставляються і ототожнюються, базується на знанні особливостей людського сенсомоторного досвіду. Саме на основі такого досвіду постає метафоричне мислення і реалізується антропоморфізм метафори, що полягає в усвідомленні інформації про світ у межах людської діяльності [10, 172].

Англійська термінологія підсистеми машинобудування містить метафори, що асоціюються: з частинами тіла людини (таблиця 1), з назвами одягу чи його частин (таблиця 2), з предметами побуту (таблиця 3), з назвами страв (таблиця 4).

Таблиця 1

Антропоморфні метафори термінологічної підсистеми машинобудування, що асоціюються з частинами тіла людини

Частина тіла людини		Термін машинобудування	
<i>arm</i>	<i>рука</i>	<i>arm</i>	(механічна) рука; важіль
<i>back</i>	<i>спина</i>	<i>back</i>	задня поверхня (інструмента)
<i>elbow</i>	<i>лікоть</i>	<i>elbow</i>	кутовий патрубок
<i>eye</i>	<i>око</i>	<i>eye</i>	отвір
<i>face</i>	<i>обличчя</i>	<i>face</i>	передня поверхня
<i>finger</i>	<i>палець</i>	<i>finger</i>	палець
<i>foot</i>	<i>ступня</i>	<i>foot</i>	опорна поверхня
<i>head</i>	<i>голова</i>	<i>head</i>	голівка
<i>heart</i>	<i>серце</i>	<i>heart</i>	серцевина
<i>heel</i>	<i>п'ятка</i>	<i>heel</i>	п'ятка (напилка)
<i>knee</i>	<i>коліно</i>	<i>knee</i>	коліно (труби)
<i>legs</i>	<i>ноги</i>	<i>legs</i>	опори
<i>lip</i>	<i>губа</i>	<i>lip</i>	зливний носик (ливарного ковша)
<i>mouth</i>	<i>рот</i>	<i>mouth</i>	горловина
<i>nail</i>	<i>ніготь</i>	<i>nail</i>	цвях
<i>neck</i>	<i>шия</i>	<i>neck</i>	шийка
<i>nose</i>	<i>ніс</i>	<i>nose</i>	виступ
<i>shoulder</i>	<i>плече</i>	<i>shoulder</i>	виступ
<i>skin</i>	<i>шкіра</i>	<i>skin</i>	оболонка; зовнішня обшивка
<i>throat</i>	<i>горло</i>	<i>throat</i>	западина
<i>tooth</i>	<i>зуб</i>	<i>tooth</i>	зуб
<i>wrist</i>	<i>зап'ясток</i>	<i>wrist</i>	зап'ясток

Таблиця 2

Метафори термінологічної підсистеми машинобудування, що асоціюються з назвами одягу чи його частин

Одяг/частина одягу		Термін машинобудування	
<i>boot</i>	<i>черевик</i>	<i>boot</i>	піддон-фартух
<i>apron</i>	<i>фартух</i>	<i>apron</i>	фартух (токарного верстата)
<i>cap</i>	<i>кепка</i>	<i>cap</i>	кришка
<i>coat</i>	<i>пальто</i>	<i>coat</i>	грунтування
<i>collar</i>	<i>колір</i>	<i>collar</i>	втулка, хомут
<i>jacket</i>	<i>жакет</i>	<i>jacket</i>	сорочка
<i>muff</i>	<i>муфта</i>	<i>muff</i>	муфта
<i>shoe</i>	<i>черевик</i>	<i>shoe</i>	башимак
<i>skirt</i>	<i>спідниця</i>	<i>skirt</i>	юбка (поршня)
<i>sleeve</i>	<i>рукав</i>	<i>sleeve</i>	рукав, шланг

Таблиця 3

Метафори термінологічної підсистеми машинобудування, що асоціюються з предметами побуту

Предмет побуту		Термін машинобудування	
<i>bed</i>	<i>ліжко</i>	<i>bed</i>	стапіна
<i>blanket</i>	<i>ковдра</i>	<i>blanket</i>	(захисний) шар
<i>cup</i>	<i>чашка</i>	<i>cup</i>	чашка (установочна); зовнішнє кільце підшипника
<i>curtain</i>	<i>штора</i>	<i>curtain</i>	шторка, гнучка перегородка
<i>fork</i>	<i>виделка</i>	<i>fork</i>	вилкоподібний захват; виделкоподібна деталь
<i>plate</i>	<i>тарілка</i>	<i>plate</i>	шайба
<i>pot</i>	<i>горщик</i>	<i>pot</i>	бак, циліндрична державка (інструмента для охоплюючого протягання)
<i>spoon</i>	<i>ложка</i>	<i>spoon</i>	желонка

Метафори термінологічної підсистеми машинобудування, що асоціюються з назвами страв

Назва страви		Термін машинобудування	
<i>beans</i>	боби	<i>bean</i>	фонтанний штуцер
<i>cheese</i>	сир	<i>cheese</i>	бухта (з тросом або кабелем)
<i>jam</i>	джем	<i>jam</i>	заїдання
<i>nut</i>	горіх	<i>nut</i>	гайка; муфта
<i>pancake</i>	млинці	<i>pancake</i>	шлаковий пласт
<i>sandwich</i>	бутерброд	<i>sandwich</i>	багатошаровий

У термінологічній підсистемі машинобудування вживаються також зооморфні метафори. Вони виникають на основі переосмислення зоонімів, що, як відомо, є джерелом створення метафор практично у всіх мовах, збагачуючи їх при цьому і кількісно, і якісно. Метафоричний перенос у межах зооморфної метафори може здійснюватися на основі конотацій, якими наділене слово, що позначає тварину. Окрім конотації, іншим базисом метафоричного переносу може слугувати схожість якого-небудь поняття чи явища галузі термінології з твариною або її поведінкою. Так, термін машинобудування *crane* "підйомний кран" одержав свою метафоричну номінацію за назвою птаха "журавель". Тут простежується зовнішня подібність онтологічно різних предметів: стріла крана асоціюється з довгою шиєю журавля. Інші приклади зооморфних метафор наведено у таблиці 5.

Таблиця 5

Зооморфні метафори термінологічної підсистеми машинобудування

Зоологічні терміни		Термін машинобудування	
<i>beak</i>	дзьоб (у птахів)	<i>beak</i>	зубець
<i>bull</i>	бик, буйвіл	<i>bull plug</i>	важка заглушка
<i>butterfly</i>	метелик	<i>butterfly valve</i>	двостулковий клапан
<i>cock</i>	півень	<i>cocks</i>	конічні вентиля
<i>dog</i>	собака	<i>dog</i>	повід; зуб (муфти)
<i>feather</i>	перо (у птахів)	<i>feather</i>	призматична шпонка
<i>goose</i>	гусак	<i>gooseneck</i>	зігнутий держак, зігнутий різець, зігнута трубка
<i>Pig</i>	парося	<i>Pig</i>	болванка
<i>wing</i>	крило (у птахів)	<i>wing</i>	крило
<i>worm</i>	черв'як	<i>worm</i>	шнек
<i>nest</i>	гніздо	<i>nest</i>	камірка; рамка для штампування
<i>monkey</i>	мавпа	<i>monkey</i>	допоміжний пристрій

Наявність у термінологічній підсистемі машинобудування антропоморфних метафор, похідних терміноодиниць від назв одягу та їжі і зооморфних метафор пояснюється етимологічними витокami. З давніх часів людина досліджувала нові предмети, порівнюючи їх з власним тілом. З огляду на це, у різних народів з'явилися такі універсальні міри довжини, як фут, лікоть, дюйм. Тварини та одяг теж слугували джерелом для порівняння.

Метафори у термінологічній підсистемі машинобудування допомагають уявити конструкцію технічного пристрою або деталі. Вони конкретизують суттєві ознаки названого поняття, сприяють його осмисленню з боку адресата.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кристаль С.М. Структурно-семантичний аналіз метафорических термінів подязька финансов в англійском и украинском языках: Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.17 / Донецький нац. ун-т. - Донецьк, 2003. - 216 с.
2. Гак В.Г. Языковые преобразования. - М.: Языки русской культуры, 1998. - 769 с.
3. Freeman M. H. Metaphor Making Meaning: Dickinson's Conceptual Universe // Journal of Pragmatics. - 1995. - V.24. - P.643 - 665.
4. Goaty A. The Language of Metaphors. - London: Routledge, 1997. - 360p.
5. Харкевич Г.І. Концептуальні метафори на позначення емоцій у сучасній англomовній художній прозі // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики: 36. наук. пр. - К.: ВПЦ "Київський університет", 2003. - Вип. 2. - С. 403-410.
6. Lakoff G. The contemporary theory of metaphor // Metaphor and Thought. - Cambridge: Cambridge University Press, 1993. - P. 202 - 252.
7. Норецька Е. Метафора: семантика і типи // Сучасні проблеми та перспективи дослідження романських і германських мов і літератур.: Матеріали II міжвузівської конференції молодих учених. - Донецьк: ДонНУ, 2004. - С. 227-229.
8. Національні та інтернаціональні компоненти в сучасних терміносистемах / Л.О. Симоненко, С.О. Соколова, М.П. Годована та ін. - К.: Наукова думка, 1993. - 225 с.
9. Чернейко Л.О. Лінгво-філософський аналіз абстрактного імені. - М., 1997. - 320 с.
10. Киричук Л.М. Інтертекст і когнітивна метафора в рекламному тексті // Філологічні студії. - Луцьк, 2004. - № 1(25) - С. 171-176.